

NA CESTĚ OD VĚTY K TEXTU*

Dagmar Koláříková**

Abstract: *The aim of this article is to present a wide range of text grammars in modern French grammar books. Text grammars are expected to provide a more adequate framework for the description of many problematic phenomena dealt with in modern linguistics. A text that lacks coherent sentence sequences cannot be regarded as a text. Thus, a sentence sequence is perceived as text when grammatical (verbal forms, conjunctions, adverbs, etc.), thematic and functional coherence can be detected. The analysis of five French grammar books shows that the best French grammar book is Grammaire méthodique du français written by Martin Riegel, Jean-Christophe Pellat, and René Rioul. This book goes beyond the scope of traditional grammars to include “grammar and communication”. It includes clear and concise descriptions of all the main grammatical phenomena of French occurring in the text, illustrated by numerous examples taken from contemporary French. This new edition, published in 2009, includes 47 pages of text grammars.*

Key words: *coherence, cohesion, deixis, discourse, reference, repetition of words, thematic progressions, text grammars.*

*Tato studie vznikla jako dílčí výstup projektu Studentské grantové soutěže Západočeské univerzity v Plzni SGS-2015-064 „Metodologické postupy porozumění francouzskému odbornému textu humanitního zaměření s ohledem na vysokoškolské studenty – nefilology“.

**PhDr. Dagmar Koláříková, Ph.D., Katedra románských jazyků, Fakulta filozofická ZČU, kolariko@kro.zcu.cz.

1. ÚVOD

Zkoumání jazykových projevů má dlouhou historii. Zhruba od 70. let minulého století se jimi začala zabývat textová lingvistika, nazývaná též *teorie textu*, *nauka o textu*, *textová syntax*, *nadvětná syntax*, *textová gramatika* či *gramatika textu*¹ apod. Svůj zájem soustřeďuje na jednotky přesahující hranice věty, která byla do té doby považována za hlavní řečovou jednotku, a vztahy mezi nimi. Rovněž tyto jednotky bývají v odborné literatuře o lingvistice nazývány různě. V české lingvistické tradici jsou označovány buď jako *promluvy* (enunciace), *jazykové projevy*, *diskurzy* (případně „diskursy“), *komunikáty* nebo *texty*.

I když se jedná o disciplínu poměrně mladou, její kořeny sahají hluboko do starověku. Rakouský lingvista Wolfgang Ulrich Dressler zmiňuje ve své monografii *Einführung in die Textlinguistik* tzv. předchůdce textové lingvistiky, mezi něž řadí rétoriku, stylistiku, strukturní analýzu schémat vyprávění ve folklóru, Pikeovu tagmémiku, pražskou školu s funkční větnou perspektivou aj. (Štěpán 1973, 327–329).

Za posledních padesát let byla o nezbytnosti textové lingvistiky napsána celá řada statí, studií i monografií a vznikly také různé koncepce studia nadvětných celků. Touto problematikou se již zabývalo mnoho autorů, jejich výčet by byl velice dlouhý. Na tradice Pražského lingvistického kroužku (práce Skaličky, Matheisia, Firbase) u nás navázali Daneš, Hausenblas, Hoffmannová, Hrbáček, Kořenský aj., ze zahraničních lingvistů můžeme uvést například Harrise, van Dijka, Hallidaye, Hasanovou, Dresslera, de Beaugranda, Weinricha, Agricolu, Isenberga, Hartmanna, Petöfiho, Viehwegera a řadu dalších. Z francouzsky píšících autorů se textové lingvistice věnovali nebo dosud věnují především Denis Slakta, Lita Lundquist, Michel Charolles, Bernard Combettes a Jean-Michel Adam.

Textová lingvistika je založena na poznatku, že věta vyňatá z jazykového projevu není ve většině případů srozumitelná a k jasné interpretaci téměř vždy vyžaduje kontext. Proto někteří lingvisté, jako například Petöfi či van Dijk, přišli s požadavkem, aby se za základní jednotku jazyka považoval text. I jediná věta však může fungovat jako text. Vyvstala tedy celá řada otázek a témat, které si textová lingvistika vytkla jako cíl zkoumání: Co je text? Čím se liší od náhodného seskupení vět? Jak spolu souvisejí věty v textu? Které hierarchické mezistupně mezi větou a textem můžeme identifikovat (Helbig 1991, 134–135)?

Těmito otázkami se již zabývali mnozí z výše uvedených autorů. I když se některých témat dotkneme zcela jistě i v této studii, jejím hlavním cílem není zamyslet se nad tím, jaký obsah zprostředkovat žákům a studentům francouzštiny jako cizího jazyka, ale nastínit, kde by měli vyučující hledat teoretickou oporu, pokud by se chtěli zabývat textovou gramatikou. Studie má tedy zmapovat, do jaké míry se současné gramatiky francouzského jazyka věnují jevům nadvětné skladby a jak je případně jednotliví autoři pojmají. Nejprve nastíníme, kdy a proč vlastně došlo k obratu od věty k textu, v další části pak představíme různé přístupy ke zkoumání věty a textu a v neposlední řadě provedeme analýzu vybraných současných

¹S ohledem na téma studie se v její analytické části uchýlíme k pojmům „gramatika textu“ nebo „textová gramatika“, v teoretické části budeme používat především termín „textová lingvistika“, neboť v dílech o této problematice převažuje.

francouzských gramatik a pokusíme se srovnat jejich přístupy k textu. Studie tedy přináší lingvodidaktický pohled na různá pojetí gramatiky textu.

2. PROČ DOŠLO K OBRATU OD VĚTY K TEXTU?

Termín *textová lingvistika* jako první použil Eugenio Coseriu v polovině 50. let 20. století v článku napsaném španělsky *Determinación y entorno. De las posibilidades de una lingüística del hablar*.² V roce 1969 se tento termín objevil v názvu studie Haralda Weinricha, která pojednávala o syntaxi členů v němčině (*Textlinguistik: Zur Syntax des Artikels in der Deutschen Sprache*³). Přesto však český romanista Jiří Černý ve svém díle *Dějiny lingvistiky* (1996, 375) označuje za zakladatele a propagátory textové lingvistiky van Dijka, Petöfihó a Dresslera, v našem prostředí pak zejména Hausenblase a Daneše.

Jak už bylo řečeno, od 70. let minulého století dochází k intenzivnímu rozvoji lingvistiky textu, jehož výsledkem byla řada sborníků a monografií zaměřených na některý dílčí aspekt textové struktury.⁴ Začlenění textové roviny do gramatiky bylo vysvětlováno především tím, že některé jevy nelze vysvětlit jen na pozadí jediné věty. Máme-li například francouzskou větu „*Il en parle beaucoup*“, na první pohled je patrné, že informace je pro čtenáře či posluchače neúplná, neboť věta obsahuje elementy, které odkazují k předcházejícím větám. Aby mohla být věta plně interpretována, musí být doplněna o informaci nezbytnou k identifikovatelnosti referenta (je třeba vědět, kdo se skrývá pod *il*) a ke zjištění obsahu promluvy (*en* – tj. o čem dotyčný mluví).

Těžiště pozornosti lingvistů se tedy přesouvá od systémově orientované lingvistiky (*langue*) k jeho řečovému fungování a užívání (*parole*). Důvody, proč došlo k tomuto komunikačně-pragmatickému obratu, byly zformulovány řadou autorů. Jak uvádí Janečka (2012, 71): „*Hlavními hybnými silami bylo to, že lingvistika orientovaná systémově (od de Saussurea po Chomského) se programově omezovala téměř výlučně na jazykový systém a vyřazovala z lingvistiky a priori problémy užívání (parole) jazykového systému v konkrétních komunikačních situacích.*“ Podle Helbiga (1991, 134) se textová rovina začala zkoumat jednak proto, že bylo třeba vysvětlit jisté jevy, které nebylo možné vysvětlit v rámci gramatiky (hovoří o vlivech vnitrojazykových neboli imanentních), a jednak proto, že určitou roli zde sehrály i vlivy primárně nelingvistické, například strojový překlad aj. (Janečka 2012, 71).

3. VĚTA VERSUS TEXT

Jedním z hlavních témat lingvistiky v první polovině 20. století se stalo hledání definice *věty* (Palek 1989, 155). Od té doby jich bylo vytvořeno velké množství,

²Článek vyšel v letech 1955–56 v *Romanistisches Jahrbuch* 7, Berlín, s. 29–54, později ještě v roce 1973 v *Teoría del lenguaje y lingüística general*, Madrid, Gredos, s. 282–323 (viz Adam 2010).

³Studie byla publikována v *Jahrbuch für Internationale Germanistik* 1, Bern / Frankfurt, s. 61–74.

⁴Lingvista Luděk Hřebíček vztahuje tento „obrat k textu“ již k průběhu 60. let 20. století (Janečka 2012, 70).

o čemž svědčí fakt, že například John Ries shromáždil ve své práci z roku 1931 *Was ist ein Satz?* na 140 definic věty (Čermák 2011, 167). Jak uvádějí Grepl a Karlík (1998, 17), kromě Riese definici věty shrnuli a podrobili kritice také Eugen Seidel, David Jonh Allerton či Beat Louis Müller. Rovněž mnozí čeští lingvisté se zabývali definicí věty. Již Vilém Mathesius důsledně rozlišoval větu „jako jednotku mluvnickou, tedy větu ze stanoviska jazykového systému“ a větu „jako materiál výstavby významové, tj. větu ze stanoviska kontextu, ze stanoviska situační a promluvové souvislosti“ (Daneš 1985, 7–8). Karlík (1995, 369) pak definuje větu jako „abstraktně míněnou, tj. v komunikační situaci nezakotvenou, jazykovou jednotku, jíž dominuje přísudek (predikát)“. Právě přítomnost predikátu ji odlišuje od jiných jednotek, například od slov či slovních spojení.

Z uvedeného vyplývá, že není vůbec snadné jednoznačně definovat, co to je věta. Jak ale uvádí Čermák (2011, 167), „pro účely běžné textové analýzy postačí [...] její (ne zcela přesné) vymezení jako elementární komunikativní jednotky textu, která je intonačně uzavřená a má také svou obvyklou strukturu“.

Věta jako součást jazykového projevu bývá obvykle nazývána výpověď. Pod pojem výpověď lze ale zahrnout i takové komunikáty, které gramatickou větnou formu nemají (Daneš 1985, 8). Karlík (1995, 371) definuje výpověď následovně: „Výpovědi rozumíme větu (věty) zakotvenou (pronesenou nebo zapsanou) v nějaké konkrétní komunikační situaci.“ Dále uvádí, že „proti abstraktně chápané větě jsou tedy výpovědi reálně existující a smyslově vnímatelné a empiricky ověřitelné jevy. [...] Věta reálně existuje ve výpovědích, neboli výpovědi jsou realizace věty (vět) v komunikačních situacích“.

Zatímco věta byla středem zájmu lingvistů v první polovině minulého století, termín text se až do 60. let 20. století v pojmovém aparátu lingvistiky nevyskytoval (Hřebíček 2002, 26). Myšlení o jazyku končilo u věty. Takto pojímat jazyk se ale ukázalo jako nedostatečné, a proto začali lingvisté hledat vzájemné souvislosti vět, čímž položili základy *textové lingvistiky* (Hřebíček 2002, 29).

I k textu však přistupovali lingvisté odlišně, což se projevovalo mimo jiné i v různých definicích textu. Většina z nich se zakládá na tvrzení, že text je koherentní sled vět (Brinker 1971, 220n). Jak ale říká Hoffmannová (1997, 157), „text představuje mimořádně komplexní, mnohostranný fenomén, který lze nahlížet z nejrůznějších perspektiv“. Základem definic textu není tedy jen kritérium koherence. Například Helbig (1991, 140–141) uvádí kromě tohoto kritéria ještě čtyři další, která jsou shodná pro většinu definic: kritérium komplexnosti, kritérium uzavřenosti, tematické kritérium a komunikační kritérium.

S vývojem textové lingvistiky je spojeno také dvojí základní chápání textu:

1. *Propoziční pojetí textu*, které je založeno na předpokladu, že text představuje jednotku, jejíž vlastnosti lze popsat a vysvětlit stejnými prostředky jako vlastnosti vět.
2. *Komunikativní pojetí textu*, tj. orientované k jednání, které vychází z předpokladu, že text je třeba primárně chápat jako „jednotku orientovanou ke komunikování a jednání, která se konstituuje sledem jazykových jednání“ (Vieheweger 1977, 1–8).

Obecně lze říci, že věta i text mají v lingvistice své opodstatnění. Věta tvoří určitý kontext vůči všem jednotkám, které se v ní vyskytují. Považujeme-li text za souvislý útvar, kontextem vůči skupině slov tvořících lexikální jednotku je pak celý text (Hřebíček 2002, 67). Text není ale jen jednotkou, je rovněž procesem, „a to jak v průběhu jeho vznikání (produkování), tak i v průběhu jeho přijímání (recepcie)“ (Hřebíček 2002, 137).

Jak už bylo řečeno v úvodu této studie, v lingvistické terminologii se postupně etablovaly různé pojmy k označení textu,⁵ což se promítlo i do definic. Zatímco Benveniste (1966, 130) definuje větu jako jednotku diskurzu, Slakta (1977, 20–21) považuje větu za jednotku textu a za jednotku diskurzu označuje výpověď (*énoncé*).

Tato problematika je natolik široká, že ji nelze v této studii plně obsáhnout. Naším hlavním cílem je ale zjistit, do jaké míry je textová rovina začleněna do současných gramatik francouzského jazyka.

4. ANALÝZA VYBRANÝCH MLUVNIC FRANCOUZSKÉHO JAZYKA Z HLEDISKA JEJICH ZAMĚŘENÍ NA TEXT

K analýze jevů nadvětné syntaxe, popisovaných v současných mluvnících francouzského jazyka, nám poslouží pět vybraných gramatik: *Grammaire expliquée du français*, kterou zpracovaly Sylvie Poisson-Quinton, Reine Mimran a Michèle Maheo-Le Coadic, *La grammaire en FLE*⁶ Gérarda Vignera, *Grammaire pour l'enseignement / apprentissage du FLE* od Geneviève-Dominique de Salins, *Grammaire critique du français* Marca Wilmeta a *Grammaire méthodique du français*, kterou napsali Martin Riegel, Jean-Christophe Pellat a René Rioul. Výběr uvedených titulů byl veden snahou pokusit se diferencovat různé typy gramatik (pedagogické i referenční) a zjistit, zda jejich zaměření na cílovou skupinu čtenářů mělo vliv na zpracování dané problematiky. Byly tedy vybrány jak mluvnice, které jsou určeny publiku, jež si osvojuje francouzštinu jako cizí jazyk (*Grammaire expliquée du français*), případně i budoucím a stávajícím učitelům francouzštiny jako cizího jazyka (*La grammaire en FLE* a *Grammaire pour l'enseignement / apprentissage du FLE*), tak i mluvnice francouzštiny pro rodilé mluvčí (*Grammaire critique du français*, *Grammaire méthodique du français*). Je třeba ale poznamenat, že výběr analyzovaného materiálu nebyl nahodilý, je založen na předběžném prozkoumání většího vzorku gramatik, při kterém bylo zjištěno, že v řadě z nich výklad o nadvětných celcích chybí.

4.1. GRAMMAIRE EXPLIQUÉE DU FRANÇAIS

První analyzovanou mluvnicí byla *Grammaire expliquée du français*, kterou napsaly Sylvie Poisson-Quinton, Reine Mimran a Michèle Maheo-Le Coadic. Byla vydána v roce 2002 a je určena pro zahraniční studenty francouzštiny. Již v úvodu této publikace autorky uvádějí, že většina gramatik tohoto typu, tj. gramatik FLE, sloužících k osvojení francouzštiny jako cizího jazyka, vysvětluje gramatická

⁵ Rovněž pojmenování věty není terminologicky jednotné. Pro její označení se používají i další pojmy, např. *propozice*, *výpověď* aj.

⁶ Zkratka pro označení *français langue étrangère* = francouzština jako cizí jazyk.

pravidla jen na úrovni věty. Autorky se ale domnívají, že řada problematických gramatických jevů je spojena s výstavbou diskurzu, a proto věnují několik stránek *gramatické textu*, konkrétně se jedná o strany 273–276.

Cílem gramatiky textu je podle nich pochopení textu v jeho komplexnosti a v propojenosti jednotlivých vět příslušného textu. Kladou důraz na časové vztahy, které jsou nezbytné pro koherenci textu a jeho pochopení. Vedle časových vztahů vydělují dva způsoby jak posílit textovou koherenci: použitím anafor, které chápou jako zpětné odkazování k předchozímu výrazu v textu, a konektorů, které zajišťují logickou návaznost mezi různými myšlenkami a zároveň umožňují strukturovat text (Poisson-Quinton et al. 2002, 273).

K anaforickým výrazům řadí nesamostatná osobní zájmena podmětná (*il, elle*) a předmětná (*se, le*), ukazovací zájmena (*celui-ci*) a podstatná jména se členem určitým (*le, la, les*) nebo ukazovacím (*ce, cet, cette, ces*) či přivlastňovacím determinantem (*son, sa, ses, leur, leurs*). Uvádějí, že k odkazování lze použít buď stejné slovo (Il y avait une belle princesse. *Cette princesse s'appelait Rosette.*) nebo využít synonyma (Il y avait une belle princesse. *La jeune fille avait seize ans.*). Pomocí jednoho slova je možno odkázat i k celé myšlence či určité pasáži v textu. Autorky této gramatiky věnují pozornost i slovesu *faire*, které může ve spojení se zájmenem, nejčastěji s neutrálním *le*, rovněž plnit funkci anafory: Il travaille la terre comme *le faisaient son père et son grand-père* (Poisson-Quinton et al. 2002, 274–275).

Autorky také připomínají, že většina francouzských textů (zvláště argumentativních) je přísně strukturována a využívá větné výrazy k tomu, aby se čtenář mohl dobře orientovat. Tyto výrazy nazývají konektory a srovnávají je s „milníky na silnici“ (*jalons sur sa route*). Podle nich slouží k vyjádření časových a logických vztahů mezi jednotlivými částmi textu. Řadí k nim adverbia (*d'un côté... de l'autre*) nebo spojky a spojková sousloví (*mais, or, donc*). Vydělují dva hlavní typy konektorů: *konektory časové* a *konektory logické* (neboli argumentativní). Časové konektory slouží k vřechu nebo členění textu dle chronologického sledu události (*d'abord, en premier lieu, d'une part, premièrement, ensuite, en second lieu, d'autre part, deuxièmement...*). Logické konektory vymezují etapy logické úvahy. V rámci členění logické úvahy mohou uvádět: argument protivníka (*certes, il est vrai que, on dit parfois que...*), vyjadřovat připustku, opozici nebo restrikcii (*mais, pourtant, cependant...*), přidat nový argument, který má protivníka definitivně přesvědčit (*or, d'ailleurs, non seulement... mais, encore...*), upřesnit myšlenku (*autrement dit, en d'autres termes, en d'autres mots, c'est-à-dire...*), vysvětlit (*en effet, c'est pourquoi...*), uvést příklad (*par exemple, citons l'exemple de, je prendrai un exemple...*) nebo vyvodit závěr (*ainsi, aussi, donc, bref...*). Tato zjednodušená klasifikace konektorů je doplněna o příklad strukturovaného textu s vyznačením prvků, které spojují textové jednotky s okolím (Poisson-Quinton et al. 2002, 275–276).

Učebnice *Grammaire expliquée du français* je doplněna glosářem, v němž autorky vysvětlují některé pojmy související s textovou gramatikou: *anaphorique, cohérence du discours, énoncé, énonciateur a énonciation*. Jako anaforická označují zájmena, která odkazují na předcházející podstatné jméno: *Marie est partie à 6 heures. Elle arrivera vers minuit. Ses parents viendront la chercher à la gare* (Poisson-Quinton et al. 2002, 9). Jak ale vyplývá z uvedeného příkladu, řadí sem pouze nesamostatná osobní zájmena podmětná (*elle*) a předmětná (*la*), nezabý-

vají se například přivlastňovacími determinanty (v tomto případě tvarem *ses*), které rovněž plní anaforicickou funkci.

Koherenci textu definují jako „*vnitřní logiku diskurzu, která mu dává smysl*“ (Poisson-Quinton et al. 2002, 10). Pod pojmem výpověď (*énoncé*) chápou verbální produkci písemnou nebo ústní formou. Může se jednat o jedno slovo (*oui, non, bon. . .*) nebo o celý diskurz. Jako enuciátora (*énonciateur*) označují nositele aktu vypovídání a ztotožňují ho s pojmem *locuteur*, tzn. s mluvčím. Akt vypovídání⁷ (*énonciation*) je podle autorek gramatiky vykonán mluvčím na základě určité komunikační situace (Poisson-Quinton et al. 2002, 12).

Autorky podávají ve své mluvnici velmi zjednodušený výklad textové gramatiky, který je však zaměřen na jevy, jež hrají důležitou roli při výstavbě textů. Výklad je také doplněn řadou praktických příkladů, které mohou pomoci žákům a studentům francouzštiny jako cizího jazyka lépe se zorientovat v dané problematice.

4.2. LA GRAMMAIRE EN FLE

Druhou analyzovanou mluvnici byla *La grammaire en FLE* Gérarda Vignera, vydaná v roce 2004. Je určena především vyučujícím francouzštiny jako cizího jazyka. Tato publikace nabízí netradiční přístup ke zkoumání gramatických jevů. Vychází ze série otázek, které si často kladou vyučující cizího jazyka, v dalších částech se zabývá postojem žáků a studentů ke gramatice, věnuje se nástrojům gramatiky a různým postupům a formám práce při výuce francouzštiny jako cizího jazyka. Na závěr autor uvádí několik příkladů užití gramatiky (při četbě a psaní) v hodinách FLE. S ohledem na téma naší studie je nejdůležitější třetí kapitola nazvaná *Les cadres et les outils de la grammaire*. Jednotlivé podkapitoly jsou věnovány větě (její definici, základním strukturám, struktuře věty a vnitřní struktuře skupin), textu (koherenci, kohezi, tematické posloupnosti, konektorům) a aktu *vypovídání* (komunikační situaci, slovesným časům, pojmu osoba a modalitám). Poslední část této kapitoly se zabývá *diskurzem*.

Vigner nejprve vysvětluje, proč se hovoří o *grammaire de texte*, případně *grammaire textuelle*. Došlo k tomu v důsledku rozšíření oblasti gramatiky začleněním textové roviny. Text označuje za jednotku vyššího řádu, která je uspořádána na základě pravidel a principů spojování vět. O větě říká, že je obvykle považována buď za jednotku grafickou, strukturní nebo sémantickou (Vigner 2004, 36–37).

V části věnované textu autor krátce pojednává o vývoji textové gramatiky. Uvádí, že pokud byl výraz v 60. letech minulého století používán, bylo to v souvislosti s jevy, které gramatika, jejíž popis zůstal omezen na oblast věty, nebyla schopna dostatečně vysvětlit (např. pronominalizace). V 70. letech 20. století pak byly řešeny především otázky typu: Co odlišuje text od „netextu“? Za jakých podmínek určitý sled vět vytváří text?, apod. Na tyto otázky se snažili odpovědět mnozí lingvisté, např. Teun van Dijk, jenž v roce 1977 pokročil v hledání sémantických principů, které vysvětlují specifičnost textů. Také ve Francii a Švýcarsku se od 80. let 20. století řada vědců věnuje textové lingvistice, např. již zmíněný Bernard

⁷V lingvistické terminologii bývá často pojem *énonciation* ztotožňován s *promluvou*. V této studii jsme však promluvu uvedli jako jeden z možných ekvivalentů k diskurzu (textu), a proto jsme pro překlad výrazu *énonciation* zvolili termín *akt vypovídání*, resp. *výpovědní akt*.

Combettes, Michel Charolles a Jean-Michel Adam se zabývají pojmy koherence, koheze a různými typy textů (Vigner 2004, 60–61).

Vigner nahlíží na textovou gramatiku především z hlediska výuky cizích jazyků. Domnívá se, že pro ni mají největší význam koherence, koheze, konektory a tematická posloupnost. Jak vyplývá i z naší analýzy, pojetí koherence a koheze se u různých autorů liší. Často jsou oba výrazy považovány za synonyma, jindy je na ně nahlíženo jako na odlišné pojmy. Někteří lingvisté používají pro vyjádření sémantických vztahů mezi jednotlivými prvky textu buď jen termín koherence, nebo jen termín koheze. Koherenci se zpravidla rozumí celková soudržnost a spojitost smyslů v hloubkové rovině textu, kohezi pak konkrétní realizace koherence pomocí gramatických, syntaktických i lexikálních prostředků v povrchové struktuře textu.

Vigner definuje koherenci jako „*vlastnost textu odkazovat ke sdílené znalosti světa oběma komunikanty*“. Jako příklad uvádí následující krátký text: „*Le pilote poussa la manette des gaz. Les moteurs se mirent à vrombir et peu de temps après l'avion décolla*“, který má smysl jen tehdy, mají-li pisatel i čtenář povědomost o startovacím manévru letadla (Vigner 2004, 61). Kohezi nazývá Vigner vlastnost textu, díky které se již zmíněné prvky ve dvou či více po sobě jdoucích větách opakují, čímž je zachována tematická kontinuita. Tímto opakováním se udržuje významová kontinuita textu. Prostředky, které k tomu slouží, jsou podle Vignera hromadně nazývány termínem *anafora*. Řadí mezi ně zájmena, lexikální opakování nebo lexikalizace (Vigner 2004, 63).

Podkapitulu o tematických posloupnostech uvádí Vigner konstatováním, že každá nová věta musí významově navazovat na předcházející věty a zároveň přinášet nové informace. Tím se vytvářejí tematické posloupnosti. Ve větě autor rozlišuje *thème* (o čem se mluví) a *prédicat*, případně *propos* nebo *rhème* (co se o tématu říká). Uvádí 3 modely posloupností: posloupnosti realizované návazností konstantním tématem (*les progressions à thème constant*), lineárním tématem (*les progressions à thème linéaire*) nebo derivovanými tématy (*les progressions à thèmes dérivés*). Navrhuje také možné aktivity při hodinách FLE, např. analyzovat navazování vět pomocí otázek: Jaké informace jsou už známe? Jaké informace jsou nové? Jakým způsobem se děje opakování prvků v textu? (Vigner 2004, 66–68).

Klasifikaci konektorů přebírá od autorů gramatiky *Grammaire méthodique du français*, jejímiž autory jsou Martin Riegel, Jean-Christophe Pellat a René Rioul a která bude rovněž předmětem této analýzy. Dále se však zabývá jen dvěma typy konektorů, a to logickými konektory (*connecteurs logiques*), které vyjadřují buď příčinu (*parce que, car, puisque, d'ailleurs*), nebo důsledek (*donc, par conséquent, en conséquence, de ce fait, c'est pourquoi, par suite, alors, dans ces conditions, dès lors, pour cette raison, ainsi, quasi, de cette façon, de telle sorte, de sorte que*), a rétorickými konektory (*connecteurs rhétoriques*), mezi něž řadí konektory vyjadřující shrnutí či závěr (*de toute façon, finalement, au fond, en somme*). Rétorické konektory mohou podle Vignera označovat i opozici (*d'un côté / d'un autre côté*) nebo výčet (*d'abord, puis, enfin*). Výklad právě těchto typů konektorů autor zdůvodňuje tím, že pro nerodilé mluvčí je jejich užití těžší než používání časových a prostoro- vých konektorů, a také tím, že ve francouzských gramatikách nejsou obvykle logické konektory dostatečně vysvětleny. Uvádí rovněž, že teprve zasazení těchto jazykových prostředků do kontextu umožní plně pochopit jejich významy, kterých

mohou v rozdílných kontextech nabývat, což vysvětluje na konkrétních příkladech (Vigner 2004, 68–71).

Aktem vypovídání (*énonciation*) nazývá činnost, při níž se jazyk projevuje v konkrétní výpovědi (*énoncé*). Vigner dále zmiňuje různé jazykové prvky, které nabývají významu jen ve vztahu k výpovědní situaci. Mezi tyto prvky řadí osobní zájmena (*je, vous, moi*), přivlastňovací determinanty (*votre hôtel*), které lze doplnit konverzačními výrazy jako *écoutez, vous savez*, deiktické výrazy (*Vous savez que l'avion avez du retard ?*, tzn. *l'avion que je viens de prendre*), slovesné časy, vytýkáci konstrukce, které modifikují tematizaci výpovědi (*Vous savez, Cécile, avant de connaître Jacky, je n'avais pas imaginé que je viendrais en France*). Také časové indikátory (*indicateurs temporels*), jako jsou *maintenant, hier, bientôt*, a prostorové indikátory (*indicateurs spatiaux*), např. *ici, là-bas, plus loin*, nabývají významu pouze v okamžiku vypovídání a ve vztahu k osobě, která mluví (Vigner 2004, 71–74).

K užívání slovesných časů autor říká, že nezáleží na povaze sdělovaných událostí, ale na hledisku toho, kdo je sděluje, a proto je podřízeno „*gramaticke aktu vypovídání*“. Interiorizace pravidel užívání slovesných časů může probíhat jen na základě vazby, kterou mohou žáci stanovit mezi výpovědní situací (Kdo se vyjadřuje? Podle jakého hlediska?) a selekcí určitých slovesných tvarů, a to za účelem vytvoření správných lingvistických návyků (Vigner 2004, 76–77).

Krátce se také zmiňuje o pojmu „osoba“ (*la personne*). Uvádí osobní zájmena *je* (1. osoba vyjadřuje mluvčího) a *tu* (2. osoba vyjadřuje adresáta), pro množné číslo i zdvořilostní tvar *vous*. K jakému referentu se váží, vyplývá až z výpovědní situace. Pro zajištění výměny sdělení mezi mluvčím a adresátem je nezbytná znalost příslušných slovesných tvarů (Vigner 2004, 78).

Vigner rovněž považuje za důležité věnovat se při výuce cizího jazyka modalitám (*les modalités*). Je třeba ukázat žákům, že některá slovesa, např. *verbes d'opinion*, tj. slovesa vyjadřující názor (*croire, penser, estimer*), a některá příslovce (*heureusement, probablement, réellement*) umožňují vyjádřit postoj mluvčího k tomu, co říká (Vigner 2004, 79).

Autor této gramatiky také poukazuje na polysémičnost slova *discours*, které je třeba odlišovat od *énonciation*. Jednak může označovat synonymní výraz pro *parole* (mluva), tzn. užívání jazyka v textech, jednak na něj může být nahlíženo jako na *langue* (jazyk) v jeho výměnné funkci, která už nezávisí na samotné perspektivě enuciátora, ale vyplývá z kooperační práce, jež se uskutečňuje mezi různými mluvčími s cílem dospět k určité transakci (např. vystavit reklamaci, zamítnout/přijmout tuto reklamaci apod.). V neposlední řadě chápe diskurz jako užívání jazyka řízené konvencemi, určenými danou komunitou (např. novinář, který líčí události dne v nějakém deníku, se musí při psaní řídit určitými pravidly a konvencemi, platnými pro daný žánr). Zvláště toto poslední pojetí diskurzu je důležité pro FLE, protože, jak autor připomíná, naučit se jazyk neznamená pouze, že umíme sestavit gramaticky správné věty, musíme také respektovat konvence odlišných kulturních komunit. Ještě markantnější je to v případě FOS (*français sur objectifs spécifiques*), tzn. francouzštiny pro specifické účely (Vigner 2004, 80–81).

Jak už bylo řečeno, *La grammaire en FLE* Gérarda Vignera je určena budoucím učitelům francouzštiny jako cizího jazyka, proto je celkem logické, že autor danou problematiku pojímá komplexněji než autorky předchozí mluvnice, a to především z teoretického hlediska. Nezbytným předpokladem pro nastudování problematiky gramatiky textu podle této mluvnice je ale velmi dobrá znalost francouzštiny.

4.3. GRAMMAIRE POUR L'ENSEIGNEMENT / APPRENTISSAGE DU FLE

Grammaire pour l'enseignement / apprentissage du FLE od Geneviève-Dominique de Salins, vydaná v roce 1996, je určena studentům oborů zaměřených na didaktiku FLE, ale i vyučujícím francouzštiny jako cizího jazyka. Autorka své dílo sama řadí na pomezí mezi vědeckou a školskou mluvnici. Gramatika je rozdělena do deseti tematických celků (tzv. *dossiers*), v rámci jednoho tematického celku jsou tak často popisovány určité gramatické jevy, které jsou obvykle zkoumány odděleně. Žádný z těchto tematických celků není věnován přímo gramatice textu, přesto autorka vysvětluje řadu jevů, které spadají do této problematiky a budou popsány níže.

De Salins nepracuje s pojmem *texte*, v glosáři a rejstříku její mluvnice se vyskytují pouze termíny *phrase*, *énoncé* a *énonciation*. Větu (*phrase*) definuje jako výpověď v písemné formě, která je ohraničena dvěma interpunkčními znaménky, jež se používají pro ukončení věty. Z formálního hlediska se může jednat jak o větu jednoduchou, tak i o souvětí (de Salins 1996, 258). Pod pojmem výpovědní akt, vypovídání (*énonciation*) rozumí proces promlouvání a psaní slov na určitém místě (*ici / zde*) a v určitém čase (*maintenant / nyní*). Výpověď (*énoncé*) je dle autorky produktem komunikativního aktu. Může být velmi krátká (např. *Oui. Moi aussi.*), ale výpovědi se může stát i rozsáhlý diskurz (de Salins 1996, 255). Dále vychází z terminologie Émila Benvenista a rozlišuje pojmy *discours* a *histoire*. Tento protiklad používá ve vztahu mluvčího k výpovědnímu aktu (*énonciation*). Zatímco u *historického výpovědního plánu* jsou všechny známky výpovědního aktu a vztahy k němu potlačeny, *diskurz* se k výpovědnímu aktu vztahuje⁸ (de Salins 1996, 167).

Autorka ve svém glosáři také rozlišuje pojmy *cohérence* a *cohésion*. Koherenci rozumí vnitřní logické uspořádání písemného nebo ústního diskurzu, kohezi chápe jako dodržování pravidel (syntaktických a sémantických) textové gramatiky, aby byl text pro čtenáře srozumitelný. O koherenci a kohezi hovoří de Salins v souvislosti se členem určitým (s. 47) a neurčitým (s. 49) a ukazovacím determinantem (s. 53).

De Salins pracuje rovněž s pojmy *référence*, *coréférentiel* a *non coréférentiel*. Referenci dělí na jazykovou (*linguistique*) a mimojazykovou (*extralinguistique*). Jazykovou referencí rozumí referenci zprostředkovanou podstatnými jmény nebo zájmeny, a to pomocí anafory: *Dans la rue, j'ai vu un enfant. Cet enfant était seul. Il pleurait. Je lui ai demandé où il habitait.* Mimojazykovou referenci chápe jako objekt mimojazykové skutečnosti, který je pojmenován nominálním výrazem: *Ma table est rectangulaire* (de Salins 1996, 259). Vedle toho vyděluje ještě *référence temporelle* (časová reference), *référence situationnelle* (situační reference) a *référence*

⁸Émile Benveniste (1966), autor této opozice, původně rozeznával dva protikladné útvary na základě užití přítomného, aktuálního času, kdy se hovoří za použití osob *já* a *ty* v případě diskurzu, a historii s časy aorist, imperfektum a plusquamperfektum (Klabíková Rábová 2013).

contextuelle (kontextová reference). Všechny uvedené typy reference zmiňuje v souvislosti s ukazovacími determinanty, o časové referenci pojednává navíc ještě v kapitole o slovesných časech. Cituje Charaudeaua, který v *Grammaire du sens et de l'expression* říká, že při mluvení nebo psaní vychází každý mluvčí z referenčního bodu. Vztah okamžiku promluvy a referenčního bodu může být vztahem současnosti, předčasnosti nebo následnosti (de Salins 1996, 167–170).

Jako *coréférentiels* (koreferenční) označuje substantiva nebo pronomina, která odkazují ke stejnému referentu, *non coréférentiels* (nekoreferenční) jsou substantiva nebo pronomina, která odkazují k různým referentům. Například ve větě *Mes livres sont plus intéressants que les tiens, mais ils sont moins drôles que ceux de Pierre* jsou tři různí referenti (de Salins 1996, 258). Jak uvádí de Salins na straně 56, ukazovací zájmena jsou jen zřídkakdy koreferenční, častěji slouží k rozlišování různých referentů.

V této mluvnici se také často objevují pojmy *déictique*, *anaphorique* a *cataphorique*. Výraz *deiktický* používá v souvislosti s ukazovací funkcí některých gramatických slov (*ici / là*). Deiktickou funkci plní podle de Salins demonstrativa a člen určitý: *mettez ce journal ici*, *regardez l'avion, là-bas* (de Salins 1996, 254). Některé deiktické prostředky označuje jako *embrayeurs du discours*,⁹ tzn. výrazy, u nichž referenta můžeme určit jenom ve vztahu k účastníkům rozhovoru. K odkazování uvnitř jazyka používá výrazy *anaforický* a *kataforický*. Mohou jimi být například osobní zájmena ve třetí osobě označující podmět (Comment va Madame Boli? Elle va bien. X *Ils* sont déjà partis, les Boli?). Kataforickou funkci má osobní zájmeno ve 3. osobě, které předznamenává téma, tzn. dosud nevyřčenou informaci (de Salins 1996, 25).

Pro aktuální členění používá dvojici termínů *thème–propos*. Téma (*thème*) definuje jako „to, o čem se mluví“ a réma (*propos*) jako „to, co se o tématu říká nového“. O tématu a rématu hovoří v souvislosti s fokalizací. U tzv. dvojí fokalizace se jedná o struktury *ce qui... c'est / ce que... c'est*, pro réma uvádí strukturu *c'est... qui a c'est... que* (de Salins 1996, 16–25).

Velkou pozornost věnuje zejména tzv. konektorům. Jejich výklad konektorů však může na čtenáře působit poněkud zmateně, a to především proto, že de Salins nepoužívá jednotnou terminologii. Vedle pojmu „*connecteurs*“ se v textu devátého tematického celku nazvaného *Argumentation et opérations logiques* (de Salins 1996, 209–229) vyskytují pojmenování *traces argumentatives*, *mots du discours*, *marqueurs* a *signaux discursifs*. Jako konektory označuje následující spojky a předložky: *car*, *puisque*, *c'est pour cela que*, *c'est pourquoi*, *en revanche*, *en dépit de*, *par contre*, *alors que*, *bien que*, *au lieu de*, *avoir beau*, *malgré*, *cependant*, *tandis que*, *mais*, *quoique*, *en tout cas*, *de toute façon*, pro některé z nich ale používá i již zmíněný termín „*marqueurs*“. Jak vyplývá z uvedených příkladů, o konektorech de Salins pojednává především v rámci logických vztahů vyjadřujících příčinu či důsledek nebo opozici a připustku. V 5. kapitole nazvané *Les traces argumentatives et les mots du discours* (de Salins 1996, 224–229) autorka hovoří o tzv. *signaux discursifs* nebo *traces argumentatives*, které se podle ní aktivně podílejí na členění obsahu promluvy. Řadí sem výrazy, kterými chce mluvčí zprostředkovat příjemci plán své promluvy (*d'abord*, *ensuite*, *enfin*, *en conclusion*), dále výrazy, kterými

⁹Do francouzštiny byl takto přeložen Jakobsonův výraz *shifters*.

může mluvíci rozčlenit argumenty v promluvě do různých částí. Ty mohou být buď v opozici, nebo se doplňují (*d'une part / d'autre part, en outre, par ailleurs, d'un côté / de l'autre*). Některé *traces argumentatives* označuje de Salins jako *mots du discours* (de Salins 1996, 225). Uvádí, že se podílejí nejen na členění obsahu promluvy, ale také blíže určují vztah mezi účastníky komunikace, a to po celou dobu jejího trvání. Tyto *traces argumentatives* dokazují úsilí účastníků projevit určitou míru spolupráce a solidarity vůči ostatním účastníkům komunikace. Zároveň jimi mluvíci dávají najevo schopnost prezentovat se a obhájit pozici platného účastníka komunikace. Jako příklady uvádí výrazy *en effet, en fait, au fait*. Další *traces argumentatives* (*quand même, tout de même*) nazývá *signaux discursifs*, u *d'ailleurs* se vrací k pojmenování *mot du discours, en tout cas, de toute façon*, jak už bylo řečeno, označuje jako konektory (de Salins 1996, 226–229).

Nahlédneme-li do obsahu této mluvnice, na první pohled se nám může zdát, že se autorka gramaticke textu ve své publikaci nevěnuje. Jak ale ukázala provedená analýza, řada jevů spojených s výstavbou textu je zde popsána, zkoumány jsou však většinou odděleně. Za nedostatek této gramatiky tedy považujeme nesystematičnost výkladu a chybějící ucelené pojednání o dané problematice.

4.4. GRAMMAIRE CRITIQUE DU FRANÇAIS

Grammaire critique du français, jejímž autorem je Marc Wilmet, vyšla v pátém kompletně přepracovaném vydání v roce 2010. Tato mluvnice je určena primárně pro frankofonní učitele a studenty francouzštiny. V první části se věnuje *slovu* a jednotlivým slovním druhům, ve druhé části se zaměřuje na *syntagmu* (nominální, adjektivní a verbální) a ve třetí části zkoumá *větu* (jednoduchou, složenou a násobnou). Žádná část tedy není věnována přímo gramatice textu. V jednotlivých kapitolách a podkapitolách se však autor publikace zabývá některými jevy, které s ní souvisejí.

Wilmet nejprve rozlišuje pojmy *discours* a *texte*. Text považuje za fragment ústního nebo písemného diskurzu. Mluveným textem může být například konverzace, dialog ve filmu, vzkaz na záznamníku, písemným textem rozumí knihu, kapitolu v románu, divadelní hru, báseň, reklamní plakát aj. (Wilmet 2010, 36–37).

Autor rovněž definuje pojmy *énoncé* a *énonciation* a srovnává je s *phrase* formou jakýchsi rovnic: $Phrase = \text{Enonciation} + \text{Enoncé}$, $\text{Enonciation} = Phrase - \text{Enoncé}$, $\text{Enoncé} = Phrase - \text{Enonciation}$. *Énoncé* přirovnává k mostu, jehož první opěrný sloup představuje téma (*thème*), mostovka je sponové sloveso (*copule*),¹⁰ druhý opěrný sloup reprezentuje réma (*rhème*) a celé dílo nazývá predikací (*prédication*), kterou většina lingvistů redukuje jen na téma a réma. Upozorňuje rovněž na terminologický chaos v otázce tematických struktur výpovědi. Cituje Nölkeho (1993, 60), který říká, že existuje tolik koncepcí pojmů *thème, rhème, foyer* aj., kolik je lingvistů zabývajících se touto otázkou (Wilmet 2010, 559–560).

V kapitole o nominálních syntagmatech se nejprve věnuje deiktickým výrazům (*déictiques*). Deiktickou funkci přisuzuje ukazovacím determinantům. Dále rozlišuje pojmy endofora (*endophore*) a exofora (*exophore*), ty dělí na anaforické a kataforické. V případě anaforického ukazování nám demonstrativní determinant

¹⁰Jedná se o sloveso, které spojuje téma s rématem první predikace (Wilmet 2010, 730).

říká, že referenta, k němuž ukazuje, najdeme v předchozím kontextu, katafora je opačným jevem, odkazuje tedy k následujícímu textu. Podle toho, jakým způsobem ukazuje ke svému referentovi, Wilmet vyděluje 4 typy anafor a uvádí k nim příklady z krásné literatury: anafora opakovaná (*anaphore répétitive*), anafora analogická (*anaphore analogique*), anafora metonymická (*anaphore métonymique*) a anafora metaforická (*anaphore métaphorique*). V případě exoforického ukazování je referent, k němuž odkazují jazykové jednotky použité v textu, mimo jazykový kontext, tj. přímo v komunikační situaci, ve které se mluvčí nachází. Toto ukazování je často doprovázeno ostenzivním gestem, mimikou (*Passe-moi ce livre*). Wilmet v této souvislosti hovoří o situační exofoře (*exophore situationnelle*). Vedle toho vyděluje ještě tzv. paměťovou exoforu (*exophore mémorielle*): *Souviens-toi de nos vacances, cette mer, ce sable, ce ciel*. Demonstrativní determinanty *cette, ce* ukazují k nominálnímu syntagmatu *nos vacances*, nejsou však identifikovatelné pouze anaforicky, ale ukazují ke společně prožité zkušenosti komunikačních partnerů (Wilmet 2010, 493–498).

Pojem koreference (*coréférence*) vysvětluje na základě citace Lerata (1983, 69), který koreferenci nazývá jev, při němž dvě různá nominální syntagmata označují stejnou entitu ve sledovaném diskurzu (Wilmet 2010, 82).

Na rozdíl od předchozích autorů věnuje Wilmet jen malou pozornost konektorům, které nazývá *connectifs*. Řadí mezi ně spojky (*conjonctifs*) a předložky (*prépositions*), spojky dále dělí na *conjonctifs 1* (spojky souřadící) a *conjonctifs 2* (spojky podřadící). Jak sám uvádí, pojmenování *connectifs* zvolil z důvodu analogie s *conjonctifs* a také, aby je vyvázal z povinnosti „konektovat“. Z důvodu terminologického sjednocení navrhuje ještě místo *préposition* používat *prépositif*. Kromě toho pracuje i s pojmem *opérateur*¹¹ (Wilmet 2010, 361).

Také v této mluvnici není problematika gramatiky textu zpracována uceleným způsobem, nenajdeme zde totiž žádnou kapitolu či podkapitolu pojednávající o výstavbě textu. Toto zjištění je překvapující ze dvou důvodů. Jednak proto, že se jedná o gramatiku, která je určena především pro rodilé mluvčí (zejména učitele), a jednak proto, že z analyzovaných gramatik byla vydána nejpozději. Pokud chce tedy čtenář získat informace o jevech textové gramatiky, musí vyhledat příslušná hesla v rejstříku a orientovat se podle uvedených čísel stránek.

4.5. GRAMMAIRE MÉTHODIQUE DU FRANÇAIS

Grammaire méthodique du français, jejímiž autory jsou Martin Riegel, Jean-Christophe Pellat a René Rioul, vyšla v roce 2009 ve čtvrtém kompletně revidovaném vydání. Podobně jako ostatní gramatiky se věnuje jazyku převážně z hlediska morfosyntaxe, v poslední části s názvem *Grammaire et communication* však autoři dospívají k hledisku textovému. V kapitolách XXII až XXIV se postupně zabývají otázkou reference a rozlišením výpovědi a aktem vypovídání. Z hlediska textové gramatiky je nejdůležitější XXIV. kapitola nazvaná *Texte et discours*, v jejíž první části *Du texte au discours* autoři této publikace pojednávají

¹¹Rozlišuje tři typy: *opérateur ligateur*, *opérateur enchâsseur*, *opérateur traducteur*. Společným prvkem souřadících spojek, podřadících spojek a předložek je *opérateur ligateur* (operátor spojování).

o textové gramatice a analýze diskurzu, kohezi a koherenci, strukturaci textu a jejích úrovních, návaznosti a tematické posloupnosti. Druhá část této kapitoly *Thème et propos. La progression thématique* je věnována aktuálnímu členění a tematické posloupnosti. V dalších podkapitolách se Riegel, Pellat a Rioul zabývají anaforou a klasifikací anaforických výrazů, konektory a jejich rozdělením a v neposlední řadě i typologií textů.

Reference (*la référence*) spočívá podle autorů této publikace v užití jazykových jednotek (slov, syntagmat a vět) k poukázání na entity. Například výraz *mon cousin Gérard* identifikuje v prostředí mluvčího osobu mužského pohlaví, který se jmenuje Gérard a s mluvčím je v příbuzenském vztahu, jenž je denotován slovem *cousin* (bratranec). Referenční výrazy tvoří podmětnou část, přísudkovou část nazývají autoři predikativními výrazy. Referenci dělí na generickou (*générique*) a individuální (*particulière*), kterou dále podrozdělují na specifickou (*spécifique*), nespecifickou (*non-spécifique*) a atributivní (*attributive*). Z lexikálně syntaktického hlediska může být referenční výraz denominativní (*expression dénominative*), určený (*définie*), demonstrativní (*démonstrative*), pronominální (*pronominale*) a neurčený (*indéfinie*). Pokud lingvistický výraz lokalizuje svého referenta v komunikační situaci, referenci nazývají situační (*situationnelle*) nebo deiktickou (*déictique*). Jestliže je k referentu výrazu odkazováno pouze prostřednictvím dalších segmentů textu, referenci označují jako anaforickou (*anaphorique*). Z hlediska referenciality rozlišují ještě další 4 typy reference: indexikální (*indexicale*), deskriptivní (*descriptive*), denominativní (*dénomminative*) a pronominální (*pronominale*). U indexikální reference zmiňují tzv. *embrayeurs*, díky nimž mluvčí označuje sám sebe (*je*), identifikuje adresáta (*tu*) a poukazuje na okamžik promluvy – *maintenant, aujourd'hui* (Riegel et al. 2009, 959–967).

Jak už bylo řečeno, jednu kapitolu věnují autoři výpovědnímu aktu (*énonciation*). Definují ho jako akt produkování výpovědi mluvčím v určité komunikační situaci. Mluvčí (označují ho jako *locuteur* nebo *énonciateur*) adresuje svou výpověď komunikačnímu partnerovi (*allocuteur*) za individuálních prostorových a časových okolností komunikace. Akt vypovídání odlišují od výpovědi (*énoncé*). Označují ji za mluvený nebo psaný produkt výpovědního aktu. Navrhují dva způsoby zkoumání enunuciace: studium indexů výpovědního aktu a studium řečových aktů. Některé lingvistické formy, především deiktika a modality, je třeba vztahovat k výpovědním situacím. Je to nezbytné pro popis toho, co Benveniste nazývá „sémantizací jazyka“. Mezi deiktika autoři řadí osobní zájmena pro 1. a 2. osobu, ukazovací determinanty a zájmena, označení místa a času, slovesné časy. Modalitami rozumí prvky, které vyjadřují postoj mluvčího k obsahu výpovědi. Citují Ballyho, který říká, že v každé větě lze vydělit dictum (*le dictum*), tzn. obsah výpovědi, a modus (*le modus*), tzn. vyjádření postoje mluvčího k obsahu výpovědi. Rozlišují modalitu aktu vypovídání a modalitu výpovědi. Modalizaci dělí na afektivní (*affective*) a evaluativní (*évaluative*) a uvádějí prostředky, které slouží k vyjádření subjektivity (podstatná jména, přídavná jména, slovesa, příslovce, citoslovce, slovesné časy, intonace, interpunkce). Při klasifikaci řečových aktů vycházejí z Austina a rozlišují lokuční (*acte locutoire / locutionnaire*), ilokuční (*acte illocutoire / illocutionnaire*) a perlokuční akt (*acte perlocutoire / perlocutionnaire*) a dále přímé (*directs*) a nepřímé (*indirects*) řečové akty. Přímé řečové akty jsou realizovány

ve dvou typech výpovědí: explicitně performativních (*énoncés performatifs explicites*) a primárně performativních (*énoncés performatifs primaires*). Nepřímé řečové akty jsou realizovány prostřednictvím jiného aktu. Například místo toho, abychom někoho přímo požádali, aby zavřel okno, můžeme říci: „*Je tu zima*“ (Riegel et al. 2009, 968–987).

Z Benvenista vycházejí autoři této gramatiky i při rozlišení výpovědních plánů, které dělí na aktuální výpovědní plán (*discours*) a historický výpovědní plán (*histoire*). Aktuální výpovědní plán je založen na použití osob (i 3. osoby) a časů, které se přímo váží k aktuální výpovědní situaci, což je ve francouzštině *présent*, *passé composé* / *imparfait* a *futur* / *conditionnel*. Tento výpovědní plán je také doplněn o příslovce a příslovečná určení času a místa, vztahující se přímo k výpovědní situaci. Osobní zájmena, přivlastňovací a ukazovací determinanty a zájmena a příslovce mohou mít deiktickou funkci. Naproti tomu v historickém výpovědním plánu se všechny děje odehrávají bez vztahu k momentu výpovědi. Nevyskytují se v něm deiktika (*je*, *tu*, *ici*, *maintenant*), používá se pouze 3. osoba. Použitá zájmena a determinanty mají funkci anafory. Historický výpovědní plán je založen na užití *passé simple* (Benveniste ho nazývá „*aoriste*“), dalšími používanými časy jsou *imparfait*, *plus-que-parfait* a *passé antérieur*. Pro vyjádření následnosti ve vztahu k minulosti se používá kondicionál přítomný (*futur vu du passé*) nebo opisný tvar slovesa s prospektivní funkcí. V případě použití přítomného času se jedná o tzv. *présent atemporel* (nadčasový), který je používán například v definicích. Příslovce a příslovečné výrazy v něm nemohou plnit funkci deiktik (Riegel et al. 2009, 1001–1004).

V kapitole nazvané *Texte et discours* autoři nejprve definují oba pojmy. Text považují za základní jednotku transfrastické gramatiky. Definují ho jako soubor uspořádaných vět, mluvený nebo psaný empirický objekt. Diskurz chápou jako produkt výpovědního aktu v mluvené nebo psané interlokuční situaci. K textu vztahují pojem koheze, k diskurzu pojem koherence. Kohezi chápou jako funkci sémantické organizace textu, koherence podle nich závisí na podmínkách produkce diskurzu (Riegel et al. 2009, 1017–1019).

K aktuálnímu členění nepřistupují autoři *Grammaire méthodique du français* jako k samostatné problematice, ale pojmají ji v rámci kapitoly o strukturování textu. Odlišují rovinu větnou a textovou. Říkají, že na větné úrovni je prováděna gramatická analýza. Některé jevy ale nelze vysvětlit na izolovaných větách, ty je třeba zkoumat na textové úrovni. Jak už bylo řečeno, *text* definují jako ucelené spojení několika vět. Aby bylo toto spojení koherentní, musí splňovat dvě základní pravidla: text musí obsahovat prvky, které se opakují (tím se vytváří určitá tematická linie), a prvky, které přinášejí novou informaci, neboť hlavním cílem komunikace je předání dosud neznámé informace adresátovi. Koherence textu závisí na vyvážení těchto dvou pravidel. Jejich definice tématu (*thème*) a rématu (*propos*) se neliší od předchozích, téma definují jako „*to, o čem se mluví, známá část, vychodisko komunikace a věty*“, réma jako „*to, co se o tématu říká, přinášení nové informace*“. Autoři rovněž citují Combettesovu teorii tematických posloupností, tzn., že při volbě tematické posloupnosti je třeba brát v úvahu typ textu. Uvádějí také jeho klasifikaci tematických posloupností, ze které vycházel rovněž Vigner ve své *La grammaire en FLE (la progression à thème constant, la progression linéaire*

simple, la progression à thèmes dérivés). Tyto typy tematické posloupnosti se mohou v témže textu různě kombinovat (Riegel et al. 2009, 1021–1028).

Pozornost rovněž věnují anafóre (*anaphore*), kterou definují tradičně, tj. jako opakování předcházejícího prvku v textu. Výraz označují za anaforický, závisí-li jeho referenční interpretace na jiném výrazu figurujícím v textu. Mezi anaforickým výrazem a jeho antecedentem existuje koreferenční vztah, neboť označují stejného referenta. Tento koreferenční vztah zajišťuje tematickou návaznost. Anafora ale nemusí být nutně koreferenční, jako je tomu u lexikální anafory (*anaphore lexicale*) nebo u nepřímé anafory (*anaphore indirecte*). Autoři rozlišují dva přístupy k anafóre – textový (*approche textuelle*) a paměťový (*approche mémorielle*), který na anaforu nahlíží z kognitivního hlediska. Díky ní příjemce identifikuje referenta, kterého už zná. Identifikace referenta se nejčastěji týká pronominální anafory. Vedle pronominální anafory vydělují ještě anafory nominální (*anaphores nominales*), mezi něž řadí věrnou anaforu (*anaphore fidèle*), nevěrnou anaforu (*anaphore infidèle*), konceptuální anaforu (*anaphore conceptuelle*) a asociační anaforu (*anaphore associative*), a dále také adverbální a verbální anafory (Riegel et al. 2009, 1029–1041).

Velmi rozsáhle autoři hovoří o konektorech. Uvádějí, že konektory „*prispívají ke strukturaci textu a vyjadřují logicko-sémantické vztahy mezi větami nebo mezi úseky, které text tvoří*“. Za konektory považují všechny výrazy, které zajišťují strukturaci textu nebo diskurzu. Jedná se o spojky souřadící (*mais, ou, et, donc, or, car*), ale také adverbia (*alors, puis, ensuite, pourtant, cependant, ...*), předložkové skupiny (*d'une part, d'autre part, en tout cas, en fin de compte, ...*), prezentativy (*c'est, voilà*), sousloví (*c'est-à-dire, autrement dit*) apod. Pojem konektor tedy autoři omezují pouze na výrazy, které nejsou součástí věty (Riegel et al. 2009, 1044).

Konektorům přiřítají funkci diskurzivní. Konektory vypovídají o určitém organizačním záměru mluvčího. Důležitost diskurzivní funkce konektorů zdůrazňují autoři této publikace především u argumentativních textů. Pro určitý typ textu jsou sice charakteristické určité typy konektorů, neznamená to však, že nemohou být užity i v jiných typech textů. Jejich funkce se pak ale odvíjí od typu textu, ve kterém byly užity. Autoři to dokládají na příkladu příslovce *alors*, které v narativním textu značí chronologický sled událostí, zatímco v argumentativním textu plní roli konkluzivní (Riegel et al. 2009, 1045).

Konektory dělí na textové organizátory (*organisateurs textuels*), které ještě podrozdělují na konektory časové (*connecteurs temporels*) a konektory prostorové (*connecteurs spatiaux*), a na organizátory výstavby textu (*organisateurs de la mise en texte*), kam řadí konektory výčtové (*connecteurs énumératifs*), ukazatele topikalizace (*marqueurs de topicalisation*) a exemplifikace a ilustrace (*marqueurs d'exemplification et d'illustration*), a ukazatele enunciační odpovědnosti (*marqueurs de prise en charge énonciative*), mezi nimiž rozlišují ukazatele hlediska (*marqueurs de point de vue*), konektory reformulační (*connecteurs de reformulation*) a ukazatele strukturační konverzace (*marqueurs de structuration de la conversation*). Poslední skupinou jsou argumentativní konektory, které mohou vyjadřovat následující významy: opozici-přípustku (*opposition-concession*), explikaci a odůvodnění (*explication et justification*), komplementaci (*complémentation*) a konkluzi (*conclusion*). Autoři rovněž zdůrazňují, že konektory hrají důležitou roli

v rámci uspořádání textových jednotek a jejich vzájemného usouvzažnění v textu. Uvádějí, že konektory se hojně vyskytují zejména v textech typu *résumé* (Riegel et al. 2009, 1046–1057).

Poslední podkapitolu věnují autoři typologii textů. Jejich klasifikace vychází z typologie J.-M. Adama, který se inspiroval modely německé textové lingvistiky Werlicha (1975, *Textlingvistik*). Vydělují 5 základních typů textů – narativní (*narratif*), deskriptivní (*descriptif*), explikativní (*explicatif*), argumentativní (*argumentatif*) a konverzační (*conversationnel*) – a konstatují, že jednotlivé typy textů se v konkrétních textech různě kombinují (Riegel et al. 2009, 1058–1063).

V *Grammaire méthodique du français* je řešena řada dalších jevů, které mají vztah k textové gramatice, ale autoři je zařadili do kapitoly o větě jednoduché. Jedná se například o exoforické ukazování (tj. ukazování do komunikační situace), endoforické ukazování (ukazování do jazykového kontextu) a ukazování do sdílené zkušenosti účastníků komunikace (Riegel et al. 2009, 286–287) nebo otázku referencie zájmen, kterou dělí na deiktickou, anaforickou a bez dalšího vymezení (*référence par défaut*), kdy referenční vztah zájmena není identifikovatelný ani na základě jazykového kontextu ani na základě komunikační situace (Riegel et al. 2009, 360–361).

Jak vyplývá z uvedené analýzy, autoři mluvnice *Grammaire méthodique du français* se jevům textové gramatiky věnují poměrně zevrubně. Výklad o jednotlivých jevech je začleněn do samostatné části. Tato gramatika tedy podává nejpřehlednější a nejucelenější pohled na danou problematiku.

5. ZÁVĚR

Věta se na dlouhou dobu stala „nejvyšším uvažovaným útvarem, od něž se přeskakovalo přímo k pojmu jazyk“ (Hřebíček 2002, 26). Lingvistické zkoumání textu se však zcela jistě neobejde bez systémových vztahů překračujících hranice věty. Jak ale uvádí již zmíněný Hřebíček (2002, 119), „*skok od věty k textu opravdu vyžaduje velkou intelektuální energii*“. Po provedené analýze vybraných současných gramatik francouzského jazyka si tedy můžeme položit otázku, jak velkou energii vydali jejich autoři na to, aby se od roviny větné posunuli k rovině textové.

Autorky mluvnice *Grammaire expliquée du français* věnují dané problematice pouze čtyři strany. Jsou si však plně vědomy nezbytnosti textové gramatiky. Svůj výklad (ve značně zjednodušené podobě) soustřeďují na jevy, které jsou pro vstavbu textů důležité. Domníváme se proto, že jejich pojednání o jevech textové gramatiky, které je doplněno řadou praktických příkladů, lze považovat za dostačující a srozumitelné pro žáky a studenty francouzštiny jako cizího jazyka.

V mluvnici *La grammaire en FLE* je o textové gramatice pojednáno rozsáhleji. Její uživatelé se mohou dozvědět i něco z historie této disciplíny. Výklady s textovou tematikou pojal Vigner více teoreticky, což je dáno i tím, že tato mluvnice je určena především vyučujícím francouzštiny jako cizího jazyka. Některé pasáže sice pro čtenáře nemusí vždy představovat snadnou četbu, což je ale způsobeno spíše komplikovaností daných jevů než složitou formulací autorových myšlenek.

Posun od roviny větné k rovině textové není v publikaci *Grammaire pour l'enseignement / apprentissage du FLE* na první pohled patrný. Jednotlivé jevy

spojené s výstavbou textu jsou popisovány v různých oddílech. Za největší nedostatek této mluvnice tedy považujeme nesystematičnost výkladu. De Salins také nepracuje s pojmem text. Jak už bylo v analýze řečeno, především její pojednání o konektorech se může čtenářům jevit jako zmatené, a to zejména z důvodu užití nejednotné terminologie. Domníváme se proto, že tato gramatika je pro uživatele francouzštiny jako cizího jazyka z hlediska pojednání o jevech textové gramatiky nejméně vhodná.

Grammaire critique du français určitě nepředstavuje pro čtenáře snadnou četbu. I když se jedná o publikaci, která byla vydána v době opravdu nedávné (2010), žádná z jejích kapitol či podkapitol není věnována přímo gramatice textu. Hledání jednotlivých jevů je poměrně složité, stejně jako jejich výklad, který je často prokládán citacemi jiných autorů. Čtenář tedy získá přehled o tom, kdo se danou problematikou zabýval, ucelený přehled o textových jevech však v této gramatice chybí. Autor také používá k vysvětlení textových jevů poměrně složité formulace, které mohou čtenářům ztěžovat pochopení těchto jevů.

Daleko vhodnější publikací je *Grammaire méthodique du français*, která přehledně a obsáhle referuje o jevech, pro jejichž zkoumání nestačí gramatika věty. O tom, že autoři této gramatiky věnovali dané problematice velkou pozornost, svědčí i fakt, že oproti vydání z roku 1994, v němž měla kapitola nazvaná *La structuration du texte* dvacet stránek (603–623), v analyzovaném vydání z roku 2009 čítá kapitola s názvem *Texte et discours* již 47 stran (1017–1064).

Provedená analýza vybraných gramatik tedy ukázala, že zpracování problematiky textové gramatiky jednotlivými autory není ovlivněno jen cílovou skupinou čtenářů (i když toto kritérium hraje určitě podstatnou roli), ale zřejmě i postojem samotných autorů k dané problematice.

Texty mají v životě člověka důležité postavení již od vynalezení písma. Je proto až s podivem, že se k jejich důkladnějšímu zkoumání dostala lingvistika teprve v 70. letech minulého století. Bylo by však mylné se domnívat, že se autoři gramatik do té doby vůbec nezabývali širším kontextem, než je kontext tvořený větou. S širším kontextem museli zcela jistě počítat, když vysvětlovali jevy, jako je například ve francouzštině užití členů a ostatních determinantů.

I když je evidentní, že jednotlivé věty nebo souvětí v textu spolu nějak souvisejí, analýza uskutečněná v rámci této studie ukázala, že někteří autoři gramatik francouzského jazyka ustrnuli na morfosyntaktické rovině. Jiní se sice vydali na cestu od věty k textu, dosud ale na této cestě setrvávají a do cíle jim zbývá ještě pořádný kus cesty.

POUŽITÉ ZDROJE

ADAM, Jean-Michel (2010): L'émergence de la linguistique textuelle en France (1975–2010). Parcours bibliographique en 100 titres. *Verbum XXXII*, roč. 10, č. 2, s. 237–261 (http://www.unil.ch/webdav/site/fra/shared/CONSCILA_Verbum.pdf, 28. 6. 2015).

BENVENISTE, Émile (1966): *Problèmes de linguistique générale*. Paris: Gallimard.

BRINKER, Klaus (1971): Aufgaben und Methoden der Textlinguistik. Kritischer Überblick über den Forschungsstand einer neuen linguistischen Teildisziplin. *Wirrendes Wort* 21, s. 217–237.

- ČERMÁK, František (2011): *Jazyk a jazykověda*. Praha: Karolinum.
- ČERNÝ, Jiří (1996): *Dějiny lingvistiky*. Olomouc: Votobia.
- DANEŠ, František (1985): *Věta a text*. Praha: Academia.
- DE SALINS, Geneviève-Dominique (1996): *Grammaire pour l'enseignement / apprentissage du FLE*. Paris: Didier / Hatier.
- GREPL, Miroslav a KARLÍK, Petr (1998): *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia.
- HELBIG, Gerhard (1991): *Vývoj jazykovědy po roce 1970*. Praha: Academia.
- HOFFMANNOVÁ, Jana (1997): *Stylistika a...: současná situace stylistiky*. Praha: Tri-zonia.
- HŘEBÍČEK, Luděk (2002): *Vyprávění o lingvistických experimentech s textem*. Praha: Academia.
- JANEČKA, Martin (2012): K dvěma pojetím analýzy textu: metodologická komparace. *Jazykovědné aktuality*, roč. XLIX, č. 3 a 4, s. 70–78.
- KARLÍK, Petr (1995): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- KLABÍKOVÁ RÁBOVÁ, Tereza (2013): *Analýza diskurzu v současné francouzské perspektivě* (<http://lingvistikapraha.ff.cuni.cz/sbornik/2013/klabikova-rabova-tisk.php>, 6. 7. 2015).
- PALEK, Bohumil (1989): *Základy obecné jazykovědy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- POISSON-QUINTON, Sylvie, MIMRAN, Reine a MAHEO-LE COADIC, Michèle (2002): *Grammaire expliquée du français*. Paris: Clé International.
- RIEGEL, Martin, PELLAT, Jean-Christophe a RIOUL, René (2007): *Grammaire méthodique du français*. Paris: PUF.
- SLAKTA, Denis (1977): *Introduction à la grammaire de texte. Actes de la session de linguistique de Bourg-Saint-Maurice*. Paris: Sorbonne Nouvelle.
- ŠTĚPÁN, Josef (1973): Úvod do textové lingvistiky. *Slovo a slovesnost*, roč. 34, č. 4, s. 327–329.
- VIEHWEGER, Dieter (1977): Úvahy ke gramatice textu: propoziční pojetí textu proti pojetí orientovanému k jednání. *Slovo a slovesnost*, roč. 38, č. 1, s. 1–8.
- VIGNER, Gérard (2004): *La grammaire en FLE*. Paris: Hachette.
- WILMET, Marc (2010): *Grammaire critique du français*. Paris: Duculot.

RÉSUMÉ

Les grammaires se distinguent les unes des autres par leurs méthodes et leurs concepts. Alors que, traditionnellement, la grammaire limitait son terrain d'analyse à la phrase, depuis les années 1970, la grammaire textuelle s'intéresse à tous les phénomènes qui apparaissent dans le cadre d'un texte qui peut se définir comme un ensemble structuré et cohérent de phrases. Il s'agit de phénomènes que les linguistes ne pouvaient pas suffisamment traiter dans le cadre de la phrase, car ceux-ci doivent répondre aux exigences de cohésion, de cohérence et de continuité et progression thématique. Parmi eux, on peut citer notamment la distribution des temps du verbe, les reprises par anaphore ou cata-phore, l'emploi des connecteurs (dans la littérature analysée, un assez grand nombre de termes ont été utilisés pour décrire et classer ces entités) ou la distinction entre thème et rhème (appelé le plus souvent propos dans les grammaires analysées).

La grammaire textuelle pénètre peu à peu l'enseignement de la langue étrangère, y compris le FLE. Les manuels contemporains de grammaire française ont-ils commencé

à intégrer la dimension textuelle dans leur oeuvre ? C'est à cette question que tente de répondre cette étude.

Après avoir analysé et comparé cinq grammaires du français rédigées par les auteurs francophones (*Grammaire expliquée du français* de Sylvie Poisson-Quinton, *Reine Mimran* à Michèle Maheo-Le Coadic, *La grammaire en FLE* de Gérard Vigner, *Grammaire pour l'enseignement / apprentissage du FLE* de Geneviève-Dominique de Salins, *Grammaire critique du français* de Marc Wilmet et *Grammaire méthodique du français* de Martin Riegel, Jean-Christophe Pellat à René Rioul), nous pouvons constater que les auteurs n'accordent pas la même importance à la grammaire textuelle. Cette différence est probablement due au fait que les grammaires analysées ne visent pas les mêmes objectifs et ne sont pas destinées au public homogène.

Néanmoins, les auteurs des grammaires analysées sont presque unanimes à affirmer que les phrases doivent avoir un rapport logique avec la réalité du monde extralinguistique auquel elles se réfèrent, qu'elles doivent être reliées les unes aux autres d'une certaine manière et qu'elles doivent apparaître dans un certain ordre.

Il ressort de l'analyse effectuée que *Grammaire méthodique du français* est le meilleur moyen pour tous ceux qui veulent maîtriser les phénomènes relevant de la grammaire textuelle. Dans sa cinquième partie, intitulée *Grammaire et communication*, les auteurs étudient l'énonciation, les actes de langage, les moyens de structuration du texte, les règles de cohérence textuelle, la progression thématique, les types d'anaphores, le rôle des connecteurs, etc. Les auteurs témoignent de l'intérêt pour la problématique, car le dernier chapitre de cette partie est passé de 20 pages sur *La structuration du texte* dans la quatrième édition de 1994 à 47 pages sur *Texte et discours* dans la dernière édition de 2009.